

Sz. Bíró Zoltán: 1917 orosz forradalmi¹

Máig vita tárgyát képezi, hogy miért következett be forradalom 1917 Oroszországában. Elkerülhetetlen volt az, vagy csupán a véletlen műve, hogy előbb kártyavárként összeomlott a cárizmus, majd fél évvel később már a bolsevikok ragadták magukhoz a hatalmat? Vannak jeles történészek, akik máig a véletlen művének tulajdonítják a történeteket, merthogy szerintük Oroszország, mint a majdani győztesek oldalán álló hatalom ekkor már nem nagyon különbözött szövetségeseitől. Szegényebb volt ugyan náluk, de nem annyival, hogy ez magyarázatul szolgálhatna a forradalom kitörésének. Ezzel szemben mások úgy látják, hogy az Orosz Birodalom nagyon is különbözött szövetségeseitől, de még a vele szemben álló Németországtól és az Osztrák-Magyar Monarchiától is. Vannak, akik úgy gondolják, hogy az I. világháború nélkül is bekövetkezett volna a forradalom, míg mások kulcsjelentőségűnek tartják az elhúzódó „nagy háború” következményeit. Az utóbbiak közé tartozik Szergej Nyefjodov, aki több tanulmányában fejtette ki erre vonatkozó álláspontját. Azt a koncepciót, amely ma talán a leginkább meggyőző és leginkább argumentált leírása és magyarázata az 1917-es oroszországi történéseknek.

Álláspontja szerint a forradalom kitörésében döntő szerepet játszott az orosz társadalom relatív szegénysége, szociális megosztottsága, az egyes társadalmi csoportok közti súlyos jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenség. Mindez pedig azért alakulhatott ki, mert az orosz társadalom nagy részét, mintegy négyötödét kitevő parasztnak nem volt elég földje. Pedig lehetett volna, mert szántóföld a hatalmas birodalomban akadt bőven, de a parcellák nagy része a még mindig rendkívül befolyásos földbirtokosok tulajdonában volt. Hiába kezdeményezte már a XX. század elején a kor egyik legkiválóbb kormányzati elméje, a birodalom pénzügyminisztere, Szergej Vitte a parasztnak nagyobb parcellákhoz juttatását, akár még azon az áron is, hogy az a földbirtokosok kárára történik, II. Miklós – a magántulajdon sérthetlenségére hivatkozva – ezt elutasította. A parasztnak ezek után – és egyéb tapasztalataik miatt – joggal gondolhatták, hogy az állam a földesurak pártján áll, ezért a földhiány miatti dühük és gyűlöletük egyre inkább rávetült az államra. Ez a mérhetetlen indulat és csalódottság fejeződött ki az 1905-1907-es forradalom nem csituló parasztlázadásaiban. De majd csak az I. világháború kiváltotta nehézségek teremtenek olyan helyzetet, hogy elégedetlenségük győztes forradalommá alakulhasson át. Az orosz állam „nagy háború” idején megmutatkozó nehézségei már korábbról is ismertek voltak, de a XIX. század háborúiban soha nem vezettek végzetes következményekhez. Nyefjodov szerint már a Napóleon elleni háború idején kiderült, hogy az Orosz Birodalom képtelen hosszú időn át háborúzni, mert annak pénzügyi terheit tartósan nem tudja elviselni. Szentpétervár szerencséjére azonban még mielőtt az állam csődbe jutott volna – 22 hónap után – Oroszország győztesként fejezhette be a Napóleon elleni háborút.

¹ 1 A Se nem nagy, se nem októberi? című történelemtanári konferencián elhangzott előadás írásos verziója. A cikk hosszabb változata a BBC History 2017. novemberi számában jelenik meg.

Hasonló helyzet alakult ki a krími háború idején is. Annak ellenére, hogy annak aktív szakasza mindössze 14 hónapig tartott, Oroszország már 1855 végére súlyos pénzügyi válságba került. De a baj nem járt egyedül. Ebben a háborúban már nemcsak pénzügyi nehézségek jelentkeztek. Rövid időn belül az is kiderült, hogy az Orosz Birodalom gazdasága képtelen a hadsereget megfelelő minőségű és mennyiségű hadfelszereléssel ellátni. Ilyen körülmények között a háború folytatása nemcsak teljes katonai vereséggel fenyegetett, de azzal is, hogy a monarchia tekintélyét veszítve megroppan és az ország súlyos politikai válságba kerül. Ráadásul ehhez az önmagában is felettébb nyugtalanító fejleményhez még egy komoly probléma társult, a gyorsan kibontakozó pénzügyi krízis. A kormánynak már a háború első két éve is csaknem 500 millió rubelbe került. Ez a birodalom költségvetésének 3 éves bevételeivel volt azonos. Ebben a helyzetben az udvar nem tehetett mást, minthogy az állami bankokban őrzött magán megtakarítások terhére kezdje finanszírozni a háborús kiadásait. Ennek következtében az állam belső adóssága rövid időn belül jelentősen megnőtt, ahogy a külső adóssága is. Ám még ezek a források sem voltak elégségesek ahhoz, hogy a kormányzat fedezni tudja a háborúval összefüggő kiadásait. Ezek után nem maradt más választása, mint a pénznyomtatás. A fedezet nélküli emisszió azonban elértéktelenítette a rubelt. Az infláció pedig elkezdett gyorsan növekedni, ami tovább élezte a már egyébként is meglévő szociális feszültségeket. Az utóbbit viszont jobb lett volna elkerülni már csak azért is, mert a jobbágyregruták megnövekedett számú besorozása már önmagában is komoly feszültséget keltett. A krími háború idején mintegy 800-900 ezer katonakötelest hívtak be, nagy többségükben jobbágyokat. A földesurak azonban ennek nem örültek. Nemcsak azért háborogtak, mert ezzel nagy számban vontak ki munkaképes férfiakat az agrártermelésből, de azért is, mert a katonának bevonuló jobbágyok a szolgálati idő leteltével szabadságot nyertek. Az egyre feszültebbé váló helyzeten a kormányzat úgy próbált úrrá lenni, hogy a jobbágyokat nem katonaként, hanem – felszabadítással nem járó – népfelkelőkként vonultatta be. Erre a helyzetre viszont a jobbágyok reagáltak elutasítóan és elkezdtek a sorozóhelyeken önként jelentkezni katonának azt remélve, hogy szolgálatukért majd felszabadítják őket. De csalatkozniuk kellett. Hiába katonáskodtak, mégse tette őket senki szabaddá, ezért lázadni kezdtek. Vagyis már ekkor mutatkoztak annak jelei, hogy az akkor még jó részt fel nem szabadított jobbágyokból álló hadsereg megbízhatósága körül sincs minden rendjén. Ez a hatalom szempontjából oly aggasztó fejlemény igen látványosan mutatkozott meg a mindössze 13 hónapon át tartó 1904-1905-ös orosz-japán háború idején. Ekkor is voltak pénzügyi és utánpótlási gondok, de a legsúlyosabb problémát mégiscsak az a „könnyedség” jelentette, ahogy az orosz katonák készek voltak megadni magukat az ellenségnek. Ez a jelenség a „nagy háború” idején minden korábbinál általánosabbá vált.

A hosszan elhúzódó I. világháború megoldhatatlan feladatok elé állította Oroszországot. Ebben a háborúban is elsőként a fegyver- és lőszerhiány jelentkezett. Másodikként pedig az állam

gyors eladósodása. Ez egyenes következménye volt az orosz társadalom már korábban említett általános szegénységének. A népesség 80 százalékát kitevő parasztság egész egyszerűen nem volt abban a helyzetben, hogy hadiadót tudott volna fizetni. És rövid időn belül feltűnt a harmadik probléma is, a katonák megbízhatóságának ügye. Ezek együttesen, mint azt láttuk, már korábban is jelentkeztek, ám még párhuzamos megjelenésük sem járt végzetes következménnyel, ha a háborút sikerült viszonylag rövid idő alatt lezárni. Nem így a hosszan tartó I. világháború idején.

A fegyverellátás körüli nehézségek már 1915 elején megmutatkoztak. A következő év tavaszára ugyan sikerült átmenetileg rendezni ezt a problémát, de ez sem segített az egyre súlyosabbá váló pénzügyi gondokon. A háború finanszírozása ugyan minden hadban álló országnak gondot jelentett, de nem olyan súlyosat, mint Oroszországnak. 1914-ben az orosz költségvetés szokásos, békeidőbeli bevétele 2,8 milliárd rubelt tett ki, miközben a nyáron elkezdett háború költségei az év második felében már elérték a 2,5 milliárd rubelt. A terhek azonban folyamatosan nőttek. 1915-ben a költségvetés kiadásai már elérték a 9,4 milliárd rubelt, 1916-ban pedig már a 15,3 milliárdot. Az Oroszországnál gazdagabb országokban, ahol a lakosság életszínvonala jóval magasabb volt, mint az oroszországi, a kormányoknak – az adónövelés és a pénzkibocsájtás mellett – még egy jelentős pénzügyi forrás állt a rendelkezésére, a belső hitelpiacon történő kölcsönfelvétel. Vagyis ezekben az országokban az állam jelentős mértékben támaszkodhatott a lakosságra. Ezek a társadalmak a győzelem érdekében nemcsak képesek, de hajlandóak is voltak a hadikiadások jelentős részét hitelezni. Azért tudták ezt megtenni, mert ezekben az országokban még a szegényebb rétegek is rendelkeztek bizonyos mértékű megtakarítással. Ezzel szemben Oroszországban ez csak egy nagyon szűk rétegre volt igaz. Több mint beszédes, hogy Németországban a kormány által a háború idején felvett kölcsönök 90 százalékát a lakosság hitelezte, míg ez a mutató a hadikiadások esetében elérte a 74 százalékot. Ugyanakkor Oroszországban – annak következtében, hogy a lakosság nagy többsége szegény volt és egyébként se akart a hatalomnak segíteni – mindössze a katonai kiadások 25 százalékát sikerült hazai hitelfelvételekből fedezni. A háborús kiadások további 21 százalékát pedig az ország nyugati szövetségesei biztosították. Vagyis a belső és külső hitelpiacokon felvett kölcsönök csak durván a felét tudták az orosz háborús kiadásoknak fedezni, miközben a költségvetés bevételei – a formálisan megnövelt adóterhek ellenére is – folyamatosan csökkentek. Ilyen körülmények között, ahogy a krími háború idején is, egyetlen eszköz állt csak a kormányzat rendelkezésére: a fedezet nélküli pénznyomtatás. Más hadviselő államok is éltek az emisszióval, ám messze nem olyan mértékben, mint Oroszország. Míg Franciaországban és Németországban a háború kitörésétől 1917 tavaszáig 100, illetve 200 százalékkal nőtt a forgalomban lévő papírpénz mennyisége, addig Oroszországban ez idő alatt 600 százalékkal. A pénzkibocsájtás azonban komoly inflációt generált. 1916 őszére a rubel elveszítette korábbi értékének 60 százalékát. A pénzromlással párhuzamosan pedig nőttek az árak is, miközben rövid

idő alatt kiterjedt áruhiány alakult ki. Elsősorban a kenyérellátásban mutatkoztak súlyos gondok. A városokban a boltok előtt hosszú sorok alakultak ki. Általánossá vált az időrabló sorbaállás, aminek következtében egyre inkább nőtt a lakosság elégedetlensége. Nyefjodov számításai szerint világosan kimutatható összefüggés van a forgalomban lévő pénz mennyiségének alakulása, az árak emelkedése és a szaporodó éhséglázadások között. Egy idő után mindezt a hatalom csúcsain is kezdték érzékelni. Maga a birodalom pénzügyminisztere, Pjotr Bark figyelmeztette a szövetséges kormányok képviselőit 1917 januárjában arra, hogy amennyiben nem sikerül stabilizálni a rubel árfolyamát, úgy Oroszországban könnyen bekövetkezhet az a katasztrófa, ami a francia forradalom idején egyszer már bekövetkezett.

A legsúlyosabb problémát a kenyérellátás jelentette. Annak megszokott rendje már 1915 őszére felborult. Ennek oka a gabonatartalékok gyors fogyása volt, ezért a kormány már 1916 őszén arra kényszerült, hogy elrendelje a gabona kötött áron történő kötelező beszolgáltatását. Ettől a rendelkezéstől azt remélték, hogy fél év alatt sikerül közel 800 millió pud gabonát fölvásárolni. A terv azonban kudarcot vallott: 1917 nyaráig csak az előirányzott mennyiség kevesebb, mint ötödét tudták begyűjteni. Ebben a helyzetben más megoldáshoz kellett folyamodni. A kormány ezért elrendelte a falvak rossz termés idejére kötelezően félretett tartalékainak kisajátítását. A döntés azonban heves tiltakozást váltott ki. A parasztok ugyanis még emlékeztek az 1891-92-es éhínségre, amikor a tifusz- és kolerajárvánnyal kísért éhezésben az európai Oroszország 17 kormányzóságában legkevesebb négyszázezer haltak meg. A kormányzat a parasztok ellenállását látva kénytelen volt meghátrálni. Ezek után a hatalom ismét új megoldással próbálkozott. Megemelte a gabonafélék felvásárlási árát abban bízva, hogy ez növelni fogja a termelők eladási kedvét. De érdemi változást ez sem hozott. Azt a mennyiséget, amit sikerült ilyen módon felvásárolni, felélte a hadsereg. 1917 elejére végképp drámaivá vált a helyzet. A városok békeidőben megszokott ellátási igényeit ekkorra már csak 20-30 százalékban sikerült fedezni.

Az egyre általánosabbá váló éhezés mind gyakrabban váltott ki kisebb-nagyobb lázadásokat. És már 1916 tavaszán akadt arra példa, hogy a tüntetők szétosztatására felszólító parancsnak még a rendfenntartásban oly megbízható kozákok sem engedelmeskedtek. Ilyenre először Orenburgban került sor, majd egyre gyakrabban megismétlődött. Csak 1916-ban 9 ilyen esetről tudunk. Vagyis megjelent előbb a „belső fronton”, hogy aztán a „külsőn” is megjelenjen, a hadsereg megbízhatatlanságának már korábbról is ismert szindrómája. A hatalom iránti lojalitás erózióját mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az I. világháború idején 100 elesett orosz katonára 300 hadifogságot választó esett. Ez a mutató a német, a brit és a francia hadsereg esetében 20-26 között mozgott, vagyis 12-15-ször volt ritkább, mint az orosz hadseregben. Joggal feltételezhetjük, hogy ez volt a hadseregbe behívott orosz parasztság válasza arra a megalázottságra, kiszolgáltatottságra és szegénységre, amiben a cári rend tartotta őket. Mindezzel párhuzamosan a dezertálók száma is

jelentősen megugrott. Egyes számítások szerint a hadsereget engedély nélkül elhagyók száma 1917 elejére már elérte a másfél milliót.

1916 őszétől egyre gyakoribbá váltak a katonai lázadások is. Ekkor bukkant föl először különböző kormányzati dokumentumokban a „megbízhatatlan egységek” kifejezés. Vagyis már a hatalom is elkezdte érzékelni, hogy nincs minden rendben a hadsereg megbízhatósága körül. Eközben a cárizmus mérsékelt, Dumában is jelenlévő liberális ellenzéke felismerte ugyan a tömegek radikalizálódását, ám tanácstalan volt a teendőket illetően. Leginkább azzal próbálkozott, hogy jobb belátásra és a követelések egy részének teljesítésére bírja a kormányzatot. Tette ezt azért, mert szerette volna elkerülni az államhatalom összeomlásával fenyegető forradalmat. A liberálisok ezúttal – nem úgy, mint 1905-1907 idején – nem keresték az utcai tiltakozókkal a kapcsolatot, nem szítani próbálták az elégedetlenséget, hanem csitítani. A szocialista irányzat különböző pártjai pedig ekkor még rendkívül gyengék voltak. Részben azért, mert tagságuk egy részét korábban behívták katonának, míg vezetőik nagy részét letartóztatták, vagy még korábban emigrációba kényszerítették. A bolsevikok, a mensevikek és az eszerek elsőszámú vezetői 1917 elején vagy még külföldön voltak, vagy száműzetésben, távol a fővárostól. Oroszország tehát úgy érkezett el 1917 februárjáig, hogy a cárizmus politikai ellenfelei vagy nem akartak forradalmat (liberális pártok), vagy úgy gondolták, hogy az egyelőre nem aktuális (szocialista csoportok). A mélyülő gazdasági és politikai válságot ugyan sokan érzékelték, ám az autokrácia gyors összeomlására szinte senki nem számított. Arra pedig végképp nem gondolt senki, hogy az autokratikus rend pár nap alatt összeomlik.

A februári forradalom spontán módon és váratlanul tört ki, amelynek kibontakozásában fontos szerep jutott a kenyérhiány miatt felháborodott, utcára vonuló nőknek. Ez az utóbbi körülmény a tüntetők felosztatására kivezenyelt, a hatalom iránt egyre kevésbé lojális katonák helyzetét erkölcsileg végképp ellehetetlenítette. Ebben a helyzetben egyre többen váltak engedetlenné és álltak át a tüntetők oldalára. A cárizmus egyre inkább védtelen maradt és pár nap alatt összeomlott. Az új hatalom első birtokosai – paradox módon – azok a liberálisok (kadétok és oktobristák) lettek, akik szerették volna elkerülni a forradalmat. Élve az előttük váratlanul megnyíló lehetőséggel kormányt alakítottak és megpróbálták Oroszországot kivezetni a válságból. Az Ideiglenes Kormány már március 6-án kiadta programját, amelyben – miután megerősítette, hogy a kormány elkötelezett a háború folytatása mellett – sorra vette az előtt álló legfontosabb feladatokat és ígéretet tett azok mielőbbi teljesítésére. A Lvov herceg vezette új kormány megígérte, hogy a lehető legrövidebb időn belül összehívja az Alkotmányozó Gyűlést; hogy haladéktalanul hozzáfog a polgári szabadságot és egyenlőséget garantáló törvények elfogadásához; hogy gondoskodik azoknak az új normáknak a kodifikálásáról, amelyek lehetővé teszik valamennyi állampolgár számára az egyenlő feltételek melletti részvételt a helyi önkormányzati választásokon. A kormány arra is ígéretet tett, hogy rövid

időn belül szabadon engedi a politikai okokból elítélteket és száműzötteket. Még ugyanezen a napon az új hatalom általános amnesztiát hirdetett, majd néhány nappal később eltörölte a halálbüntetést. Március 20-án pedig hatálytalanította azokat a törvényeket és rendelkezéseket, amelyek felekezeti vagy nemzetiségi alapon korlátozták a lakosság egyes csoportjainak szabad költözését, tulajdonszerzését, jövedelemszerző tevékenységének szabad megválasztását, a kereskedelmi és ipari társaságbeli tagságát, állami szolgálatba való lépését, választásokon történő részvételét, iskolaválasztását és nyelvhasználatát. A liberális Pavel Miljukov szerint – aki ez idő tájt a kormány külügyminisztere volt – ezzel a lépéssel „eltűntették azt a sötét foltot, ami a zsidókhoz való viszony miatt ott éktelenkedett az orosz társadalmon”. Az Ideiglenes Kormány ugyan tervbe vette a rendek és a polgári rangok teljes eltörlését is, de annak teljesítését végül a bolsevikok vették magukra, amikor 1917 novemberében kiadták erre vonatkozó rendelkezésüket.

Az Alkotmányozó Gyűlés mielőbbi összehívását a bal- és a jobbcentrum pártjai, vagyis a liberálisok és a mérsékelt szocialisták egyaránt kulcsjelentőségűnek tartották, az új hatalom legitimitásának alapját látták benne. Megválasztását azonban halogatták, mert szerették volna, ha arra csak azok után került volna sor, hogy helyi szinten megválasztották az új demokratikus önkormányzatokat. Ráadásul az Ideiglenes Kormány arra is ígéretet tett, hogy a választásokon a katonák is részt vehetnek majd, ezért várni kellett a nyári nagy katonai műveletek lezárulására is. Mindebből pedig az következett, hogy a választásokat legkorábban csak az ősz végén lehet megtartani. Ezért halogatódott folyamatosan a centрупártok számára oly fontos, szerintük az új hatalomnak erős legitimitást adó Alkotmányozó Gyűlés megválasztása.

Számos ok és körülmény játszott közre abban, hogy a polgári, illetve a velük együttműködni kész mérsékelt szocialista pártok nem tudták stabilizálni helyzetüket. Ugyanakkor aligha kétséges, hogy a februári forradalmat követő hónapok legfontosabb, gyors megoldásra váró ügye a háborúból való kilépés és a földkérdés volt. Ezek gyors rendezése nélkül 1917 őszére már semmi esélye nem volt annak, hogy az Ideiglenes Kormány erős társadalmi bázisra lelje. Az Orosz Birodalomban ugyanis nem alakult ki az a tőkeerős, tekintélyes és kellőképpen befolyásos, ugyanakkor művelt és népes középosztály, amely képes lett volna a Februári Forradalom vívmányait megőrizve stabilizálni az ország helyzetét. A cárizmustól örökölt válság oly súlyos és átfogó volt, előzményei pedig oly hosszú időre visszanyúlóak, hogy a mérsékelt, kompromisszumot kereső politikának nem volt esélye, mert nem volt erős társadalmi támasza. Ráadásul a háború nagyon sokakat juttatott fegyverekhez – a felnőtt férfiak csaknem negyedénél volt ilyen eszköz –, az erőszak pedig a társadalom nagy része számára mindennapos tapasztalattá vált.

A Februári Forradalom győzelmét követő események kimenetelét jelentős mértékben meghatározta, hogy a cárizmus összeomlásával Oroszországban két hatalmi központ jött létre. Az egyik a kezdetben a liberális pártok által dominált, majd a liberálisok és a mérsékelt szocialisták

koalíciójában működő Ideiglenes Kormány volt, míg a másik a főváros munkás és katonaküldötteinek tanácsa, a Petrográdi Szovjet. Az utóbbi júliustól már olyan országos szervként működött, amely tevékenységébe bevonta a parasztság képviselőit is, politikai irányvonalát pedig kezdetben a különböző mérsékelt szocialista csoportok – az eszerek és a mensevikek – határozták meg. A Petrográdi Szovjet mérsékelt vezetése elismerte az Ideiglenes Kormány legitimitását és – bizonyos fenntartások mellett – tudomásul vette annak politikai, gazdasági és társadalmi reformokat halogató irányvonalát, arra hivatkozva, hogy azt a háborúban álló ország katonai képességeinek megőrzése tette indokolttá. Párhuzamosan azzal, ahogy egyre inkább romlott az ország gazdasági helyzete és a lakosság élelmiszerral történő ellátásában sem következett be fordulat, miközben tovább folytatódott a súlyos áldozatokkal járó háború is, egyre nagyobb társadalmi nyomás nehezedett a mérsékelt szocialistákra, hogy vegyék át a hatalmat a mind tehetetlenebbnek bizonyuló Ideiglenes Kormánytól. Ez a hangulatváltás először Péterváron jelentkezett, de gyorsan áterjedt a vidéki városokra is.

A Februári Forradalom által fölszabadított indulatoknak és követeléseknek lehetetlen volt gátat vetni. A pártok egy része – a liberálisok és a mérsékelt szocialisták – mégis ezzel próbálkozott, kevés sikerrel. Ebben a helyzetben elvileg két lehetőség állt az Ideiglenes Kormány előtt. Vagy erőszakot alkalmaz, vagy elfogadja és teljesíti a békét és földet követelő tömegek követelését. Az előbbihez erőre lett volna szükség, de ilyen nem volt neki. Az utóbbihoz viszont elég lett volna a pontos helyzetfelismerés, ám ez láthatóan hiányzott belőle. Ezzel szemben Lenin, aki 1917 januárjában még maga is úgy látta, hogy sem ő, sem kortársai nem fogják megérni az orosz forradalmat, áprilisban az emigrációból visszatérve már egészen mást gondolt erről. Kiadta a különböző szocialista pártokat politikailag egyesítő, ugyanakkor a polgári pártokról azokat leválasztó jelszót: „Minden hatalmat a szovjeteknek!” Ez azonban ekkor még nem azt jelentette, hogy bolsevik diktatúrára szólított volna fel. Ekkor még nem erről volt szó. Hanem csak arról, hogy próbálta elérni, a szocialista irányzat pártjai hagyjanak fel a különböző polgári pártokkal való együttműködéssel. A bolsevik párt vezetője ugyanis elérkezettnek látta az időt arra, hogy a hatalmat a „nép” vegye át a képviselőiből megválasztott szovjetek révén. De ezeket a szovjeteket ekkor még többpártiként, vagyis olyan politikai képződményként képzelte el, ahol a bolsevik párt képviselői mellett helyet kapnak a mensevikek és az eszerek is. Lenin szerint ennek az új hatalomnak haladéktalanul békét kell kötnie, gyors és átfogó földreformot kell végrehajtania és az üzemekben be kell vezetnie a munkásellenőrzést. A mérsékelt szocialista pártok vezetői azonban nem fogadták el Lenin javaslatát. Azt túl kockázatosnak találták. Úgy látták, hogy a polgári centrum pártjainak hatalomból való kizárásával sokkal nehezebb lenne az országban kialakult válsághelyzetet úrrá lenni, mint velük együttműködve. Lenin viszont pont fordítva látta. Szerinte ez az együttműködés csak kerékkötője az érdemi változásoknak. A polgári pártokkal szakítani kell, és végre komolyan

kell venni a „tömegek” követeléseit. Ő – ellentétben sokakkal – nem félt tőlük. Mások azonban annál inkább. Gorkij például egyenesen úgy fogalmazott, hogy a forradalmi káosz körülményei végre megmutatták a nép igazi énjét, „lelkületének teljes – a durva sötétség, a visszataszító rabság és a vadállati kegyetlenség évszázadai alatt kinevelődött – gazdagságát”. Lenin azonban nem törődött ezzel. Helyette arra figyelt, hogy mit követelnek a „tömegek”. Tudta, hogy reménytelen vállalkozás akarattal szembemenni. Ha a bolsevikok ezt tennék, ugyanúgy járnának, mint a többi párt, elveszítenék társadalmi támogatottságukat. Ilyen körülmények között csak egy dolgot lehet tenni: a párt programját hozzá kell igazítani a „tömegek” elvárásaihoz. Ezzel azonban még a bolsevik párton belül sem értett egyet mindenki. Lenin ugyan ekkor már jó ideje kétségtelenül a párt legnagyobb tekintélyű vezetője volt, de ebből még nem következett, hogy álláspontját a párt többi vezetője feltétel nélkül elfogadta volna. Ez idő tájt a párt vezetésében – a hatalom megszerzése és a társadalom mozgósítása tekintetében – három irányzat volt jelen. Az egyik, amelyhez Lenin mellett Trockij is tartozott, úgy gondolta, hogy a szovjetek hatalomhoz juttatása nem tekinthető végcélnek. Az sokkal inkább csak egy közbeeső állomás, amely közelebb visz a világforradalom győzelméhez. A másik befolyásos és egyben a lenininél mérsékeltebb irányzat képviselői viszont, élén Lev Kamenyevvel, úgy tartották, hogy a hatalom szovjetek kezébe történő átadása mindenekelőtt arra ad lehetőséget, hogy az Alkotmányozó Gyűlés megválasztásáig egy olyan koalíciós kormány jöjjön létre és irányítsa az országot, amelyben kizárólag különböző szocialista pártok képviselői kapnak helyet. E két irányzat mellett létezett egy harmadik is. Az ehhez tartozók – lévén szuverén emberek, merthogy ez ekkor még a bolsevikok körében is lehetséges volt – sokféle álláspontot képviseltek attól függően, hogy a változó körülmények és taktikai megfontolások merre terelték őket. Mindez azt jelentette, hogy Leninnek újra és újra meg kellett küzdenie azért, hogy a gyorsan változó körülmények között társai elfogadják álláspontját. Ennek érdekében hol vissza kellett fognia a türelmetlenkedőket, mint ahogyan ezt tette az elhamarkodott júliusi bolsevik felkelés idején, hol pedig meg kellett győznie vezetőtársait arról, hogy haladéktalanul hozzá kell fogni a hatalom erőszakos megszerzésének előkészítéséhez. A békés hatalomváltással szakító új stratégia elfogadtatására a párt Központi Bizottságának sorsdöntő október 10-i ülésén került sor. Ezen a tanácskozáson a KB huszonegy tagjából tizenketten vettek részt és közülük tízen elfogadták Lenin javaslatát, aki szerint a bolsevik pártnak még azt megelőzően kell a hatalmat megragadnia, hogy összeülne a Tanácsok II. Összoroszországi Kongresszusa. Lenin ugyan ebben a kérdésben többséget szerzett és a hatalom erőszakkal történő megszerzése is sikerült, ám ettől még azok álláspontja, akik – mint Kamenyev, Zinovjev, Rikov, Nogin és Rjazanov – figyelmeztettek a hatalom bolsevikok általi kizárólagos megragadásának súlyos kockázataira, nem vesztette el érvényességét. A szocialista pártok közti nagyobb kompromisszumkészség alighanem megkímélhette volna az országot a véres polgárháborútól, merthogy az igazán kiterjedt épp a szocialista irányzatok közti

éles konfliktus miatt vált. Ha pedig elmaradt volna a hosszú és véres polgárháború valószínűleg az ország jövője is másképp alakult volna.